

BOLIVIAKO ZINE JAIALDIA

Arrate Fernandez zinema zuzendari euskalduna epaimahaikide izan da

Boliviako nazioarteko giza eskubideen zine jaialdian epaimahaikide izan da Arrate Fernandez Itxaso Andoaingo zine zuzendaria. Hainbat herrialde-tako filmak izan ditu esku artean, gai gogorak eta garrantzitsuak jorratzen dituztenak: arrazakeria, transfobia, xenofobia, narkotrafikoa, feminizidioa eta gerraren konstantea, bertzeak bertze. Denek irekitzen dituzte argia sartzeko leihoak.

Sucreko Pukañawi jaialdiak 15 urte bete ditu eta “Hezkuntza guztiontzat” hartu du lelo-

 KULTURA / Maider Iantzi Goienetxe

Giza eskubideen inguruko dokumental bat bukatzen ari da Arrate Fernandez zine zuzendari andoaindarra eta lan horretan ari zela Boliviatik deitu zioten Pukañawi nazioarteko giza eskubideen zine jaialdian epaimahaikide izatea eskainiz. Pozarren onartu zuen, ez dagoelako kasualtaterik. Bertako esperientzia partekatu du gurekin.

tzat, «Hego Amerikan oraindik haurrak kalean daudelako lanean, esklabotza handiarekin. Bahiketetan ere umeak erabiltzen dituzte. Sare ugari dago;

Arrate Fernandez, zutik, ezkerretik hasita laugarrena, Boliviako zine jaialdiko epaimahaiko kideekin. PUKAÑAWI JAIALDIA

organoen transplanteetarako, adopzioekin lotuta, lanerako... Eta askotan ez da jakiten haurrak non dauden ere, ez delako ikerketarik eta jarraipenik egi-

ten. Feminizidioarekin gauza bera gertatzen da. Sare horietan militarrek nahastuta daudela esan ohi da», agertu dio zinegileak GAUR8ri jaialditik bueltan elkartzean. Ideien erreka agorrezina iruditu zai-gu Fernandez. Emari bizi eta alaia.

DESAGERTZEAK, EGUNERO

Desagertze eta heriotza horiek gutxiago zirelakoan zegoen, baina «eguneroko ogia» direla egiaztatu du.

«Horrek desorekatuta dauka herrialdea, bazter guztietatik. Lapurreta, engainua eta gezurra barra-barra dago. AEBek desegonkortasun ekonomikoa

sortzen diete. Zorretan daude, baina ez dira konturatzen dituzten baliabideak eramaten ari direla denbora osoan».

Andoaindarra han izan zenean, joan den abuztuaren 12tik 18ra, senatari bat hil zuten meatzariak greban zeudela. Munduan dauden meategi garrantzitsuenak dira Bolivia-koak, 3.000-4.000 metrora daude. Horietan «lan eskubi-deak ez dira batere betetzen. Gizon bat joan zen udaletxera esatera ez bazuten egoera aldatzen bere buruaz beste egingo zuela. Sei seme-alaben aita zen eta biharamunean bere burua hil zuen dinamitaz».

«Meatzariek grebarekin jarraitu zuten eta Evo Moralesi eskatu zioten joateko. Berak ordezkotzat bat bidali zuen, senatari bat. Grebalariek meatze batean sartu eta makilakadaka hil zuten».

HAUTESKUNDEAK, URRIAREN 20AN

Indarkeria handia dago, «ez dutelako jateko eta lo egiteko modurik ere, ezin dutelako duin bizi, nahiz eta presidentek pentsioak sortu dituen. Lan merkatuan aldaketa handiak egin nahi ditu, baina Brasil eta Argentinatik gertuen dagoen gunean, bada hiri bat lehen Donostia bezalakoa zena eta orain bi milioi pertsona dituen. Migranteak dira, non gelditu ez dakien jendea. Miseria handia egoteak borrokak ekartzen ditu eta, ondorioz, hainbeste jende hiltzea».

Hauteskundeak izanen dira heldu den urriaren 20ko ingandean eta, Arrate Fernandezek ustez, «ez da erraza izango, jendeak ez duelako iparrorratz sendorik. Lehenengo presidente indigena (aimara) daukan herrialdea da, baina hedabideengatik edo hainbesteko arazoetatik egun batetik beste-

ra atera daitezkeela uste dutelako, eskuindarrak sartzean pentsatzen ari dira. Jendeak hanka bat alde batean du eta bestea bestean. Ez da zentratzen. Evok %50a baino gehiago eduki dezake, baina ez dakit hauteskundeak zer gardentasunekin egingo dituzten».

Zine jaialdira itzuliz, honen sortzaileetako bat, Katia An-

Arrate Fernandez,
ezkerrean, jaialdiko
kideekin.
PUKAÑAWI JAIALDIA

drade Rendon, ekitaldia hasi baino bost egun lehenago hil zen. «Boliviarrak batekin eta argentinarrak batekin film laburren epaimahaiari aritzea tokatu zait niri. Film luzeak eta ertainak epaitu behar zituztenekin batera Sucreko Udalarik idatzi bat aurkeztea erabaki genuen, Pukañawi jaialdiari Katia Andraderen izena jartzeko eska-

tuz, omenaldi gisa». Eskaera horixe egitera joan zirenean, bertakoak ez zirenei merezimendu bat eman zieten. Hala izendatu zuten Fernandez Sucreko Alaba Kuttun.

MEMORIA LANTZEKO FOROAK

«Jaialdi honek asko egiten du giza eskubideen alde, eta urtean behin ekitaldia egitea lan handia da. Boliviar grabatzea arriskutsua da batzuetan eta zine zuzendariak hil dituzte. Lan merkatua oso gorabeheratsua da. Boliviar, Kolonbian, Mexikon... egiten diren dokumentalek oso maila altua daukate. Askok ere gehiago ikeritzen da eta artxibo eta dokumentazio zentro gehiago daude. Gure memoria historikoarekin lotuta daude».

Jaialdiaren egunetako batean foro bat egin zuten memoria historikoaren inguruan.

EUSKARAREN ALDEKO SARE OSO BAT SORTU

Arrate Fernandezek Soziologia eta Irakasle ikasketak egin zituen. Unibertsitate baina lehen, antzerkiz eta dantzaz betetzen zituen kale eta plazak. Andoaingo antzerki eskolaren sortzaileetako bat izan zen. Orain, zinea eszenatik ikusten duen zinegilea da. Eta sumendi bat.

Euskal erakundeei eskatu nahi die euskararen aldeko sare edo elkarte bat sortzea, Euskaltzaindiaz harago joanen

dena, arlo guztiak barnean hartuko dituen, bertzeak bertze artxibogintza eta ikerketa. «Orain nora zoaz hori egiteko?», planteatu du.

Gure jakintza lantzeko bide bat izan litekeela defendatu du. Eta lanpostu berriak sortzeko, dokumentazioa eta ikerketa egiteko. «Badaude adituak. Asko kanpora joan dira». Euskal Herriko zazpi probintziak sartuko lirateke elkartearen aberastasun guztia bilduko litzateke.

Herrialde bakoitza bere foroa sortzen ari da: «Kolonbiak badauka, Mexiko bidean da, Boli-viak, Argentinak eta Guatema-lak badaukate, Venezuelak ez... Hego Amerika osoan zehar ba-tasuna lortu nahi dute eta oraindik zubiak eraikitzea fal-ta zaiela ikusten dute».

Fernandezek azaldu duenez, XV. mendeko suntsiketa etno-grafikoaren, indigenen saka-banaketaren eta genozidioen ondorioak sumatzen dira, bai-na oraindik ez dute gertatu ze-na aztertu. Horregatik sortu nahi dituzte ikerketa zentroak, eta zubiak eraiki. «Herrialde horietan guztietan dagoen ba-besgabetasunaren aurrean zerbait egin nahi dute, bai bai-takite gobernuak ez daudela prest gauzak aldatzeko».

«Dirua badago, beraz, zerga-tik ez duten egiten ulertzeko galderak egin beharko geni-tuzke bata bestearen atzetik».

EUSKALDUNEKIN HARREMANA

Artxibo edo zineteka bat ere egin nahi dute, Euskal Herrian gertatzen den bezala sustape-na hagitz zaila delako. «Gure-kin harreman handia daukate gorrotoa dutelako espainiar Estatuak egin zienagatik. Ba-rreanean dute hori».

Herrialdearen ondare arkeo-logiko-historikoaren ganbara egitea lehena, oraina eta etor-kizuna ulertzeko bidea da zi-negilearentzat. Ahalegin ho-rretan daude.

«Besteen lanak ikusi ditugu eta oso aberasgarria izan da. Kulturalki oso aberasgarria da gure jendarteentzat». Siner-giak sortu nahi dituzte bai He-go Amerikan eta bai Europare-kin, euskaldunekin bertzeak bertze.

Zine zuzendariak adierazi du Bolivian ez dela hain erraza emakume batentzat lan on bat

«La memoria y después» izan zen jaialdian ikusi ahal izan zen filmetako bat. Irudian, fotograma. PUKAÑAWI JAIALDIA

lortzea. Bazterketa eta beldur handia dago. Sucren unibertsitate pila dago eta irakasle bat etorri zitzaion klase bat ematea proposatuz. Merezimen-dua jaso zuen Ekonomia eta Finantzaren Campusean. «Antzerki soziala egin genuen. Inteligentzia emozionala eta espaziala aktibatzeko erabiltzen dute. Gurean ez, baina Boli-vian egiten dute hori». Hala, beren etorkizuneko lanean pentsarazi zien ikasleei.

«Beti eguraldi ona dute, kanpoan egoten dira eta komuni-katzeko behar handiagoa dute. Abilak dira horretan», erran du andoaindarrak boliviarez.

Jaialdiaren babesleak dira Sucreko Udala, Amnesty Inter-

Sucreko Pukañawi nazioarteko zine jaialdiak 15 urte bete ditu eta «Hezkuntza guztiontzat» hartu du lelotzat, «Hego Amerikan oraindik haurrak kalean daudelako lanean»

Memoria historikoarekin lotutako filmak eman dituzte, kulturen eta hezkuntzan barneratzeko baliagarriak. Errekonozimendua egiteaz gain, ikerketaren beharra agertzen dute

national, Zine eta Eskubideen Sare Iberoamerikarra, Askata-sunaren Etxea, Chuquisacako Prentsa Federazioa, BCB Kultur Fundazioa, Egiaren Batzordea, Artxibo eta Liburutegi Nazio-nalak, emakumeen aldeko Ri-goberta Menchu Fundazioa eta San Frantzisko Xabier Uni-bertsitatea, bertze aunitzen ar-tean. Giza eskubideekin lotu-tako hogei bat elkartek osatzen dute zerrenda luzea. «Bertako jendeari laguntzeko lan egiten dute Hego Amerika osoan».

MASTER OSO BAT

«Naturaren alde asko egiten ari dira. Han daude munduko Kretazeoko dinosauroen par-kerik handiena, Titicaca eta eremu oso garrantzitsuak, bai-na kutsadura handia daukate hirietan, japoniarren bigarren eskuko autoak saltzen dizkie-telako, asko kutsatzen dute-nak. Zaborraren kudeaketaren inguruan oso kontzientzia gu-txi dago. Soilik janaria lortzea-rekin arazoa daukate».

Bederatzi film labor balora-tu zituen Arrate Fernandezek, baina bertze hainbat luze eta

ertain ikusteko aukera ere izan zuen. «Astebetean master oso bat egin dut! Oso interesgarria izan da. Pelikulen ondorengo foroetan parte hartzen zuen jendeak. Batzuetan zuzendaria egoten zen. Sentsibilizatzeko kanpaina bat bezala izan da. Oso gauza gogorak ikusi ni-tuen, baina niretzat ikasgai bat izan da. Hainbeste ume aban-donatuta ikusita kontzientzia ukituta ere etorri naiz».

Munduak hala funtziona-tzen duela egiaztatu du: «He-rrialde nagusiak txiroei gero eta gehiago lapurtzen ari dira eta, ondorioz, horiek ez dauka-te janaririk eta baliabiderik. Etorkizunean neurri bat ego-tea beharko genuke eta denek giza eskubide berak edukitzea. Negar asko egin genuen».

SARITUTAKO FILM LABURRAK

Sariketan film labor, ertain eta luzeak egon ziren, eta horieta-ko bakoitza hiru sailetan bana-tu zuten: Bolivian egindako la-nik onena aukeratu zuten lehenbizi; Latinoamerikako herrialdeetan egindako hobe-rena gero; eta nazioarteko pe-likularik onena, azkenik.

Fernandezek baloratu zituen film laborren artean, Bolivian eta Kolonbian egina da lehen saritua, “El Temporal”, Simon Avila Brena. Ume baten desa-gerpena kontatzen du. Zuzen-dari gazte batena da, hasiberri batena. «Kasu erreala da. Ta-malez, ia egunero gertatzen dira halakoak».

Bigarren saritua “Ciudad B” da, Carolina Gonzalezena. Rap kantaria den 7 urteko haur bat du protagonista. Bestela, bera bizi den hiriko auzoan droge-tan sartuta bukatuko luke. La-gunik handiena bere aurrean hil zuten eta bera kasualitatez bizi da. «Gazte horiek, muga ekonomiko, sozial eta kultura-

lak direla tarteko, artearen bidez ekiditen dute oso goiz gaizkile bilakatzea. Gainditze historia bat da, lor daitekeela erakusten die besteei».

Hirugarren irabazlea, “Balón F.C”, Raul San Roman Otegirena da. Kolonbiako ume bat agertzen da meatze batean. Jolasean ez, lanean. Esnatu eta zer egiten duen kontatzen du. Beste haur bat egurra bildu, pilatu eta saltzen aritzen da. Denak 7 urtetik beherakoak dira, neskak eta mutilak, Kolonbiakoak, Paraguaikoak... Denak futbol talde batean elkartzen dira. «Ezin dira eskolara joan eta hori da beren ilusioa. Sinbolikoa eta oso futurista da».

IRAK, GERRA; SIRIA, BELDURRA

Boliviako Alan Zambrana Lineoren “Tito, el compañero Simón” lanak, azkenik, aipamen berezia jaso zuen. Diktadura garaian ez dago epaiketa justurik, ezta memoria historikorik ere. Neska gazteak agertzen dira, txikiak zirenean gurasoak hil zizkieten eta ezin zuten eskolan erran. 7 urterekin ez zekiten ezta beren izena ere.

«Orain halako gertaerak azaleratzen ari dira. Memoria historikoaren aldeko pelikula dira, kulturen eta hezkuntzan barneratzeko baliagarriak. Hildako eta desagertutako pertsona horiei errekonozimendua egiteaz aparte, ikertzen jarraitu behar dela aldarrikatzen dute».

Gehienak dokumentalak dira. Testigantzak ematen dituzte. Fikzio gutxiago dago. «Dokumentaletan oso estilo ezberdinetan egiten da kontakizuna. Pertsonaien egunerokoa estu lotua dago herrialdearekin. Irakeko filmak gerra erakusten du, Siriara eramaten zaituztenean beldurra sentitzen duzu... Mundua giza es-

«GURE KRISI SAKONA HARREMANENA DA»

Kanpokoen begiradak zenbat lagun dezakeen konturatu da Arrate Fernandez Sucreko zine jaialdian. «Horregatik da hain garrantzitsua harremanak egitea, beldurrik gabe, gure artean eta besteekin, asko aberasten garelako elkarrekin. Gure krisi sakona ez da ekonomikoa; gure arteko harreman ezak, ezin ikusiak, blokeoak sortua da. Erlazionatuz, agian ez dugu saminaz hitz egingo, baizik eta proiektuez». Ikusi dituen filmek hasiera

kubideen aldetik nola dagoen adierazten dute».

SEGITUAN ELKAR ULERTU

Kolonia, Mexiko, Argentina eta Boliviako adituekin batera, foro batean parte hartu zuen Fernandezek. «Indigenismoa, politika eta zinemagintza izan genituen hizpide eta ohartu ginen begietara begiratzea nahikoa zela guztioi zer gertatzen zaigun ulertzeko».

26 hizkuntza dituen Bolivian, indigenen arteko bizikidetzan dabilta. Andoaindarrak Arte Ederretako doktore bat ezagutu zuen. Edward Arandia izena du. «Ama indigena du eta aitona euskalduna. Euskalduna izanik galdera asko egin zizkidan. Nondik datozen jakiteko beharra dute. Elkarrizketa sakonak izan ditugu. Oso polita eta interesgarria izan da».

Bere aurkezpenean, Euskal Herria geografikoki non dagoen eta gure jatorria zein den azaldu zuen andoaindarrak lehenik, hori zelako egunero galdetzen ziotena, uste zuena baino gehiago. «Oro har guri buruz iritsi zaiena oso urria da eta interes handia dute. Gure zeregina ere bada zubiak erakitzea eta ederra da eurekin hitz egitea. Euskarari buruz hitz egin nien, historiaurrekoa

dramatikoa dute, baina gero egoerari buelta nola ematen dioten kontatzen dute, zergatik erabakitzen duten sufrimenduan bizi beharrean hortik ateratzen saiatzea eta nola bilatu irtenbidea.

«Itxaropenerako mila leiho daude, baina erne egon behar da erabakitzeko. Bestela pasibo zaude, normala dela pentsatzen. Aldaketa soluzio bat da. Irtenbiderik bilatzen ez baduzu arazo gehiago sortuko dituzu», hausnartu du.

dela nabarmenduz. Historia ere aipatu nien, kobazuloetatik museoetara. Elkar elikatu genuen, kultur trukea eginez».

EUSKAL ZINEMAGINTZAZ

Zinemagintzaren inguruan ahozko tradizioetik idatzizkora pasatu ginela kontatu zien eta idatzizko horretan gure ipuinak eta kantuak jaso zirela eta gure dantzak eta musika herriaren ukituarekin lotuta daudela ere bai. «Zinea azken mendean sortu zen. Zuri-bel-tzean eta mimika bidez egiten zen eta euskaldunak beren olerkietan, antzerkian eta kulturen oinarrituta zinea egiten hasi ziren. ‘Amalur’ eta ‘Tasio’ dira aitzindarietako batzuk».

Fernandezek kontatu digunez, boliviarrak espainiar Estatuaren ikuspegia jaso dute, ez zaizkie iritsi gure filmak. Hor-taz, zinegileak pasarte batzuk

erakutsi zizkien. «Ez Dok Hamairuz hitz egin nien. Loraldi hartaz. Zinemagintzan ere aldaketa egon zen. 80ko hamarkadan pelikula politiko eta konprometituak egiten hasi ziren beharra zegoelako memoria berreskuratzeko».

Ez zuten denborarik izan solasaldia amaitzeko eta bazkari batean jarraitu zuten. «Beren artxibo historikoan informazio hori jaso nahi dute. Halako lanak egiten ari diren unibertsitateko irakasle batzuk etorri ziren, eskolak ematen eta aldi berean ikertzen dabiltzanak, eta interes handia dute». Boliviara itzultzeko gonbidapena baduela erran digu Fernandezek irriz. «Lagun asko egin ditut, egia esan».

«MADDI ETA PATXI»

2015ean egin zuen “Maddi eta Patxi” film laburrak eraman zuen zinegile euskalduna Boliviako jaialdira. «2003an ‘Ekin-tzen ispilu garden’ egin nuen, 2005ean ‘Arbasoen argi iraunkorra’, baina gero dirulaguntzak urritu ziren eta krisialdia hasi zen Euskal Herrian. Brasileran joan nintzen eta korapilo bat askatu beharra nuela ohartu nintzen. Eta ‘Maddi eta Patxi’ sortu nuen».

Lekeitioko zine jaialdian hautatu zuten eta gero jaialdietara bidali zuen, bertzeren artean Pukañawira. Eta horregatik deitu zioten epaimahai-kide izateko.

Bere azken film laburra, “Begi ninien koreografia”, Durangoko Azokan aurkeztu zuen andoaindarrak 2018an. Euskal Herriko 50 zine aretotan ez ezik, London, Paris, Valladolid eta Valentzian ere ikusi ahal izan da. Edorta Jimenezen poema batean oinarritutako lana lau hizkuntzatara itzuli dute eta bidea egiten ari da.

Saritutako film laburretako bat «Balón F.C.» izan da, Raul San Roman Otegirena. 7 urtetik beherako umeak agertzen dira lanean. Denak futbol talde batean elkartzen dira

Gehienak dokumentalak dira. Fikzio gutxiago dago. Pertsonaien egunerokoa estu lotua dago herrialdearekin. Mundua giza eskubideen aldetik nola dagoen erakusten dute